

gyermekük, Anna megszületésére betegen készülve, egyfajta búcsúlevélben készíti fel férjét esetleges halálára (amely 1849. március 24-én valóban bekövetkezett) és igyekszik erőt önteni szeretett párjába. A kötet zárásaként szolgáló, datálatlan könyörgésben pedig férjéért imádkozik Istenhez.

A számos képmelléklettel díszített (ezek között a Mikó–Rhédey család tagjait ábrázoló festmények összegyűjtve most látnak először napvilágot), hatalmas jegyzetapparátussal és szómagyarázattal, valamint bibliográfiával ellátott, igényes kiadású kötetet névmutató zárja.

Mint minden munkában, előfordulnak ebben is kisebb elírások és tévesztések. Rhédey Mária 1848. május 28-án írott levelét nem Bécsben, hanem Kolozsvárott keltezte (13.). A Rhédey Mária haláláról szóló levél természetesen nem 1848., hanem 1849. március 25-én íródott (19.). Bethlen Olivér nemcsak főhadnagya, hanem őrnagyként a parancsnoka is volt a 11. honvédszázalajnak, a szabadságharcot pedig alezredesként fejezte be (30., illetve 50. jegyzet.). A terjedelmes bibliográfia arról tanúskodik, hogy a sajtó alá rendezőknek igencsak sok munkát kellett átnézniük, hogy a bőséges jegyzetapparátus összeálljon, de talán érdemes lett volna bizonyos műveknek az újabb kiadásaira hivatkozni.

A recenziens a fentiekől függetlenül csak ajánlani tudja ezt a munkát mindenkinek, aki meg akar ismerkedni gróf Mikó Imre és családja 1848-as életével, amely egyszerre mutatja be az erdélyi eseményeket „felülnézetből”, valamint egy nem forradalmi ember látószögéből, egy bensőséges családi kapcsolat tükrében.

Kemény Krisztián

Veszprémy László Bernát

1921

A Horthy-rendszer megszilárdulásának története

Jaffa, Bp. 2021. 278 oldal

A 20. századi Magyarország vitatott kérdései a mai napig témérdek alapanyagot szolgáltatnak a témával foglalkozó kutatók számára, amit az is bizonyít, hogy a fontosabb történeti események százéves évfordulóira kapcsán több kötet is napvilágot láthatott az elmúlt időszakban. E centenárium koncepciójú könyvmegjelenési hullám egyik zászlóshajója a Jaffa Kiadó gondozásában megjelenő Modern Magyar Történelem sorozat, amely olyan módon mutatja be a legújabb kutatási eredményeket, hogy azok a laikus érdeklődők számára is érthetőek és élvezhetőek legyenek. Jelen kötet is e szériát gazdagítja, így a világháborút követő események körüli mélyfúrások után a Horthy nevével fémjelzett korszak első, kihívásokkal teli periódusa is újra a figyelem középpontjába kerülhetett.

A trianoni békeszerződés aláírását követő év több sikeresnek elkönnyvelt esemény által írta be magát a nemzeti emlékezetbe: a magyar hadsereg visszafoglalta a baranyai területeket, Sopron és környéke népszavazás útján Magyarország része maradt, illetve kimondták a Habsburg-ház trónfosztását. A recenzált munkából azonban kiderül, hogy eddig kevésbé tárgyalt konfliktusok még így is akadtak – ezek főleg ideológiai síkon kerültek a szerző látóterébe. Veszprémy László Bernátról érdemes megemlíteni, hogy jelenleg doktorjelölt, kutatási területe pedig a politikai eszmetörténet és a zsidóság története. Veszprémy emellett a publicisztikában is aktív szereplő, ezen tapasztalata leginkább stílusában köszön vissza.

A Horthy-rendszer egészét a mából vizsgálva szinte reflexszerűen a konzervatív és nacionalista jelzőkkel kategorizáljuk, noha az ellenforradalmi kurzus nem rendelkezett egységes világgéppel, s ez a fajta többszólomáság a korszak elején jelentős konfliktusokat eredményezett. A szerző érdeklődése olyan problematikus pontokra is kiterjedt (több perspektíva egymás mellé állításával), mint a monarchia felbomlása utáni identitástudat, a királykérdés következtében kialakult felekezeti különbségek, valamint a társadalom aktuális helyzete. Veszprémy e jól körülhatárolt témákat felsorakoztatva vázolja fel az egymással párhuzamosan zajló krízisek történeteit. A bemutatott eseményekben közös, hogy az 1921-es év legfontosabb magyarországi momentumainak tekinthetők, és bár a címadó évszám csak viszonylag szűk kronológiai keretet enged meg, a szerző indokolt esetekben kénytelen átlépni ezen időkorlátot a könnyebb érthetőség kedvéért.

A kötet a bevezetővel és a zárszóval együtt nyolc fejezetből áll. Az egyes részek önálló tanulmányként is megállnák a helyüket, azonban a fiatal történész gondosan ügyelt az egységesség látszatára; a fejezetek lezárása olykor már a következő tematikai egységet hivatott előkészíteni. A mű stílusához kiválóan adja meg a kezdőhangot a frappáns, ám nem minden problémától mentes felütés. A kötetben tárgyalt problémaköröket ugyanis Horthy vidéki látogatásainak egy-egy állomásaként vehetjük szemügyre, így a szerző egyfajta utazásként kalauzolja el az olvasókat az egyes fejezeteken át. Az idézetekkel gazdagon tarkított előszó főként sajtóforrásokra mutató hivatkozásokat tartalmaz. Úgy vélem, ezen sorok elérik céljukat, hiszen felkeltik a nem szakmai közönség érdeklődését is, megismerhetjük belőlük a kutatás során figyelembe vett szempontokat, a szerző szándékát és a keletkezés körülményeit. Ez a tendencia a lényegi részeknél is számottevően jelen van, mely mögött feltételezhetően a korabeli közvélemény „megszólaltatásának” szándéka állhatott. Valójában azonban olykor kontraproduktívan hat ez a módszer.

A közvélemény befolyásolása a korszak sajtójának egyik legfontosabb feladata volt, ezért nehéz megítélni a hírlapok alapján, mennyire találkoztak az egyéni gondolatok a közösségi állásfoglalásokkal. Természetesen a rendszer megszilárdulásában szerepe volt a sajtónak, ezt érzékeltetve felvillantásra kerül megannyi sajtótörténeti adalék, melyek közelebb engedik az érdeklődőkhöz a bemutatni kívánt eseménysorozatokat, valamint hozzájárulnak a görcső alá vett időszak alaposabb megismeréséhez. Akár külön fejezetet is érdemelt volna a téma, hiszen jól látszik, hogy Veszprémy átfogóan ismeri az 1921-es esztendő sajtótermését. Ennek hiányában azonban fragmentáltan és nagy számban találkozhatunk ilyen jellegű idézetekkel. Véleményem szerint a cikkek és publicisztikák kontextusából kiragadott sorok csökkentik a szöveg élvezhetőségét. A források megbízhatóságát bizonyos esetekben a szerző is megkérdőjelezi, és valóban célszerű forráskritikával élni, hiszen a nyilvánosság korabeli jellemzőire kevés egyértelmű utalás történik a munkában. A sajtóban történő megjelenés nem cél, csupán eszköz volt, ezt főleg azok használták ki, akiknek a központi korlátozások nem szűkítették be a mozgásterét. Elismernedő, hogy a politikai paletta szinte teljesen lefedett volt (és 1921 után még tovább széleseedett), azonban a vidéki lapoknál kevés esetben beszélhetünk széles kínálatról. Ezen felül a piaci vállalkozásként működő újságírás nem hagyhatta figyelmen kívül az eladott példányszámok növelésének vagy megtartásának kényszere, amiből fakadóan a szenzációk hajhászása a modern lapok természetes velejárója lett. A cenzúra intézménye magával hozta az öncenzúra életbe lépését is, ezért a megírt gondolatok már csak a valóság egy szeletének tekinthetők, melyek jól illeszkednek a rendszer arculatába.

Mindemellett azonban kiemelendő azoknak a levéltári forrásoknak a felhasználása, melyek eddig nem vagy kevésbé voltak ismeretesek a történettudomány számára. A kötet visszatérő szereplőinek (például Kádár Lehel, Lendvai István) hagyatékán túl külföldi közgyűjtemények iratai is szerves részét képezik a bibliográfiának. Főként a revíziós törekvések első és hosszú időre magányos sikereit áttekintő fejezet tartalmazza a hivatkozásokat az utóbb említett iratokra, ezek nyomán komplexebb módon elemezhetjük az antant, a kisantant és Magyarország viszo-

nyát. E dokumentumoknak köszönhetően állapítható meg, hogy 1921-ben már a magyar érdekek melletti kiállás sem ment ritkaságszámba, sőt ekkora már prioritást élveztek – legalábbis ami az aktuális határproblémákat illette. Veszprémy kellő alapossgal, a fontosabb résztvevők visszaemlékezéseit alkalmazva részletezi, milyen eszközökkel tudta a magyar külügy érvényesíteni az akaratát, hogyan használta a kettős kommunikációt a területek megtartása érdekében, és egyben rávilágít a rendszer kétszínűnek tűnő sajátosságaira is. Így például a Baranyát megszálló szerb csapatok esetében jogosan követelte a magyar fél annak kiürítését, hiszen arról a trianoni békeszerződés is ily módon rendelkezett, tehát ebben az esetben ragaszkodtak a béke szövegének betartásához. Nyugat-Magyarország esetében ugyanakkor a magyar fél szállt meg területeket, és ezt követően sikerült elérni a már becikkelyezett béke rendelkezésének újratárgyalását, melynek eredményeképpen kerülhetett sor a Sopron környéki népszavazásra, amelynek kétes megítélésű történetét ugyancsak felgöngyölyíti a szerző.

Ahogy azt már említettem, Veszprémy korábbi vizsgálódásai főleg a zsidóság történetére terjedtek ki; ebben a témakörben számos tanulmány, több monográfia és egy forrásközlés köthető nevéhez. Jelen kötetben is érezhető a témában való jártassága, a korszakra jellemző antiszemitizmus pedig jócskán szolgáltatót ehhez a narratívához alapanyagot. A fejezetekből olykor elszórtan, olykor külön szakaszokba tömörítve tárulnak eléánk a rendszer megszilárdulása közben zajló zsidóellenes események, természetesen számottevő megválaszolatlan kérdéssel és temérdek példával igazolva, hogy ez a történet sem fekete vagy fehér. Nemcsak az erőszakos cselekedetekre kell e helyen gondolnunk, hiszen az irodalmi alkotásokat, valamint a közbeszédet is átjárta az effajta gyűlölethullám. Az egyéni világnézetek és meggyőződések mellett, melyek az atrocitások alapjait képezhették, a kurzus maga is akképpen definiálta magát kereszténynek, hogy „nem zsidó” (49.). Rendkívül hasznosnak tartom, hogy a nemzeti emlékezet szerves részét képező eseményekről az alapos elemzésnek köszönhetően árnyaltabb képet kaphatunk, ugyanakkor az is világossá válik, hogy a legfontosabb megoldandó feladatnak a rendszer hajnalán nem a zsidókérdés számított. A politikai erőszak legnagyobb áldozatainak mégis ez a csoport tekinthető, annak ellenére, hogy az országban polgárháborús hangulat kezdett uralkodni egy másik vitás kérdés, a királykérdés mentén.

A királykérdés jelentette az igazi veszélyt Horthy és rendszere számára, ezért is tett meg mindent a kormányzó hatalma megtartásának érdekében. Veszprémy párhuzamosan jellemzi IV. Károlyt és Horthy Miklóst, akik mégsem egyenrangú felekként tűnnek fel e belpolitikai válságot bemutató fejezet hasábjain. Az alkalmanként tettelegességig is elfajult közjogi viták bemutatása során a szerző arra jut, hogy Horthy ekkor jó politikai érzéssel és (ismét) kettős játékot játszva tartotta meg a hatalmát. A külső fenyegetés narratívája is a kormányoldal kérésére született meg, jóllehet Veszprémy több releváns forrás segítségével támasztja alá, hogy sem a nagyhatalmak, sem a szomszédos államok nem utasították el teljes egészében a Habsburg-restaurációt. A manipuláció másik narratívája szerint a királynak nem volt felelőssége a történetekben, vagyis a legitimistákat nevezték meg bűnösöknek, akiket összemossa a zsidósággal szintén eléánk a már említett gyűlölethullám.

Bár a fejezetekben érintett témakörökről már korábban is születtek tanulmányok, amelyeket Veszprémy fel is használt, mégis újító erővel hat ez a fajta összefoglaló jellegű mű. Tényleges összefoglalást vagy végkövetkeztetést azonban nem kapunk a lezáró fejezetben, be kell érünk a fontosabb megállapítások elismertésével. Pedig akad még közös pont a tárgyévén kívül is, amelyre érdemes lenne felhívni az olvasók figyelmét. Akár sajtóvitákról olvastunk, akár a királykérdésről, az összes fejezetben meghatározó elem az általános érvényű erőszak. Nem kimondott szándékkal ugyan, de a szerző tulajdonképpen a kortársak többsége által rég vágyott konszolidációhoz vezető utat kereste. Ám eközben olyan sorsfordító eseményeket talált, amelyek szinte bármelyik pillanatban magukkal hozhatták volna, hogy a Horthy-rendszer

is csak egy legyen a gyorsan váltakozó berendezkedések közül. E rendszer sokat tett fennmaradása érdekében, és a könyv által meggyőződhetünk arról is, hogy ezen folyamat kulcséve 1921 volt. Azonban a megszilárdulás folyamatai nem álltak le a vizsgált intervallumot követően sem, 1922-ben e cél érdekében jött létre az Egységes Párt, korlátozták a demokratikus alapelemeket és tovább csökkentették a szélsőséges csoportok mozgásterét.

Szőke Richárd Rajmond

Nagy András
HALÁLOS EGYÜTTÉRZÉS
 A „magyar ügy” és az ENSZ, 1956–1963
 Kossuth, Bp. 2020. 560 oldal

Nagy András könyvének tárgya a magyar történelem globálisan legismertebb eseménye, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, pontosabban az ennek leverése nyomán az ENSZ Biztonsági Tanácsában, majd a Közgyűlésében tárgyalt magyar ügy. A témának súlyt ad, hogy egy kis nép ritkán tud ennyire a nemzetközi érdeklődés és a világpolitika fókuszába kerülni, mint az 1956-ban és az azt követő években történt.

A szerző sajátos morális alapállása az ENSZ Chartát tekinti kiindulópontnak. A kötet az ebben lefektetett nemes elvekkel szembeníti a világszervezetet. Nagy András műve egyszerre alapos szaktudományos mű, briliánsan dokumentált vitáit, drámai történelmi krónika, valamint az események lehetőségig pontos rekonstrukciója. A magyar ügy ENSZ-beli kivizsgálásának egyik kulcsembere, az ENSZ-alkalmazott Povl Bang-Jensen erkölcsi alapállása és az igazáért folytatott drámai harca sűrítve jeleníti meg a könyvben megfogalmazott dilemmákat. A szerző által a magyar ügy ENSZ-beli kezelése kapcsán felvetett ellentmondások, gyanítható visszaélések és megalkuvások a dán ENSZ-diplomata sorsának bemutatása révén sűrűsödnek átélhető vészdrámává.

Nagy András azt vizsgálja, hogy az Alapokmányában oly magasztos célokat megfogalmazó ENSZ intézményrendszere, különösen a fő szervek közé tartozó Közgyűlés és a Titkárság, hogyan viszonyult a szovjetek által leverett 1956-os magyar forradalomhoz és az azt követő véres „konszolidációhoz”. A szerző a fennen hirdetett magasztos elvek megvalósítását kéri számon a világszervezeten. Vizsgálata eredményét tragikusnak látja. Fontosnak tartja ugyanakkor, hogy a fenti ellentmondás áldozatainak, az ENSZ idealisztikus elveit képviselő hősöknek – legalább haláluk után – igazságot szolgáltatasson. E kérdést amiatt is súlypontozza, mert 1956-ban a magyar lakosság széles köreiben élt „az illúzió” az ENSZ lehetséges pozitív szerepéről Magyarország vonatkozásában. Nagy András a végén arra a művében többször megelégetett következtetésre jut, hogy a világszervezet a magyar ügyvel kapcsolatos eljárása során nem felelt meg az alapdokumentumaiban megfogalmazott értékrendnek és az ebből fakadó elvárásoknak. Gondosan felépített és az ok-okozati összefüggéseket adatokkal alátámasztó műve végén az író erkölcsi jellegű, keserű végkövetkeztetésre jut: „Maradt a túlélés, és maradt az önsajnálat. Mohács. Világos. Trianon. New York. A remény halt meg utoljára. De meghalt.” (300.) Szerinte ugyanis az ENSZ intézményrendszere nem tett semmi érdemlegeset, ami a kádári terror alatt szenvedő lakosságban könnyített volna.

A magyar kérdés ENSZ-beli történetéről Nagy András könyve az első, monografikus igényű megírt szaktudományos mű. Az ügy egyes vonatkozásairól azonban már szó esett a